

BİLGİ TOPLUMU OLMA AŞAMASINDA, ÜLKEMİZDE KİTAP VE OKUMA OLGUSU

Sedat SEVER*

Görme, anımsama, anlama, seslendirme, değerlendirme gibi çeşitli girişik işlemleri kapsayan okuma eylemi, en genel tanımıyla; basılı sözcüklerin duyu organları yoluyla algılanıp, anlamlandırılması, kavranması ve yorumlanmasına dayanan zihinsel bir etkinliktir. Düşünceye şekil verir, onu besler ve geliştirir. Bireyin varoluşunun nedenini anlamasında, toplumsal ilişkilerini düzenlemesinde, yaşamını ve bilgi dağarcığını zenginleştirmesinde önemli ve etkili bir işlevi vardır okumanın.

Basılı ya da yazılı bir sayfayla iletişime girme etkinliği olan okuma, anlama gücümüzü de geliştirir. Bir yazıyı okurken onun düşünsel örgüsü, düşüncelerin geçerliği, geçmezliği, yaşantılarımızla ilişkileri üzerinde dururuz. İşte, anlama gücümüzü geliştirmedir bu da.¹

“Daha ilkokul yıllarında iken kazanılan okuduğunu anlama gücünün, daha sonraki yıllarda gerçekleşen öğrenmelerin çoğunu etkilemesi beklenir. Okullarda kullanılan öğrenme araçlarının büyük bir kısmının dile dayalı, okunması gereken kaynaklar olması bunun bir nedenidir.”² Bu bağlamda okuma, öğretim programlarının da omurgasını oluşturmaktadır. Öğrenme, özellikle sınıf öğretiminde, büyük ölçüde okuduğunu anlamaya bağlıdır. Okuduğunu anlama gücünün yokluğu ya da yetersizliği birçok öğrencinin başarısızlığına da neden olmaktadır. Oysa, okuduğunu anlayabilen öğrenci, öğretimin niteliğindeki değişmeye karşın konuyu öğrenebilir.³ Ancak, okumak, yalnızca öğrencilerin değil, uygar bir toplumda yaşayan herkesin geniş bir bilgi yelpazesine açılması, düşüncesini ve duyarlılığını geliştirmesi, toplumla sağlıklı bir iletişime girmesi için, başvurması gereken bir etkinliktir. “Düzgün yazmayı ve konuşmayı da okumakla geliştiririz. Okuma, gözlem ve düşünce ile birleşince, sözlü ve yazılı anlatım, güç kazanır. İyi ve seçkin eserleri

* Eğitim Programları ve Öğretim Bölümü Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Görevlisi

okuma sayesinde, dünya görüşümüz genişler, bilgimiz artar, sanat zevkimiz incelik ve zekâmız keskinleşir.”⁴

Bacon’a göre: “Okumak, haz duymaya ,zihnimizi süslemeye ve yetkimizi artırmaya yarar. Hatta insan, zekâsına ket vuran her türlü engeli, iyi seçilmiş eserler okumakla ortadan kaldırabilir...” Gerçekten, okuma, insanın en yalın anlamıyla özgürlüğü ve bilgisizliğinin yıkımıdır. Montesquieu, “Çeyrek saatlik bir okumanın gideremediği kederim olmamıştır.” der. Yazar Antoine Albalat’a göre; “... Okuma tutkuların en soylusudur. Ekmek nasıl bedeni beslerse o da öylece ruhu besler.” Kısacası, okuma insan yaşamının her döneminde gerekliliği duyulan ve süreklilik kazanması gereken bir etkinliktir.

Günümüzde okuma sözcüğüne farklı anlamlar yüklenmiştir. Bu, sözcüğün anlam zenginliğinin getirdiği doğal bir sonuçtur. Akşit Gök-türk, okuma sözcüğünü üç temel anlamsal boyutta değerlendirir.⁵ Bunlar:

- 1- Okur – yazar olma (Temel okuma – yazma becerisi),
- 2- Okuma alışkanlığı,
- 3- Eleştirici, irdeleyici okuma’dır.

Okur – yazar ya da temel okuma – yazma becerisine sahip olma, genel anlamıyla, “bireyin, kağıt üzerindeki birtakım imleri birbirine çatarak sesbirimler, sözcükler, sözcük dizilerinden anlamlar çıkarabilme, kendi demek istediklerini de o imler aracılığıyla kağıt üstüne dökebilme becerisi”⁶ dir. Bu beceriyi edinmiş birey, psiko – sosyal gereksinimleri için yalnız kulaktan duyarak ve gözle görerek edindiği bilgilerle yetinmemeli, kitaplara yönelmeli, okumayı bir yaşam biçimine dönüştürmelidir. Bu yönelim, bireylerin yeni üretilen bilgileri edinmeleri ve içinde yaşadıkları topluma katkıda bulunabilmeleri için gereklidir.

İşte, kitapların dünyasına ve bilgiye açılmanın ilk basamağı olan temel okuma becerisinin, sürekli bir okuma alışkanlığına dönüştürülmesi, okumanın ikincisi aşamasını oluşturur. Bu aşama da “okuma alışkanlığı”dır.

Okumada üçüncü basamak ise; “okuma alışkanlığına düşüncüyü, duyarlılığı geliştirici eleştirel bir yönseme kazandırmaktır.”⁷ Bu bir anlamda, düşüncenin koşullanmalardan arınmış olarak olayları yorumlaması, eleştirmesi ve irdelemesidir. Bu aşamayı da “eleştirici-irdeleyici okuma” diye adlandırabiliriz.

Okuma sözcüğünün temel anlamsal boyutlarını bu şekilde belirledikten sonra, ülkemizin her aşamadaki durumuna bakmak, "okuma olgusu" boyutunda, ulusal düzeyde bir değerlendirme yapmamıza yardımcı olacaktır.

Bilindiği gibi, örgün eğitim olanaklarından yararlanamamış birçok vatandaşımız Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar çeşitli dönemlerde başlatılan seferberliklerle okur-yazar hale getirilmiştir. Çünkü, "yirminci yüzyılda yaşayıp da kendisine okumayı öğrenme fırsatı verilmeyen bir kimse, kendisinden bekleneni yerine getiremez; kendi hayatını ve toplumdaki ödevlerini gereği gibi sürdüremez. Bu kimse, öğrenme için en değerli araca sahip olmak, böylece daha ileri eğitim görmek gibi temel bir insan hakkından yoksundur. Hatırlamak gerekir ki 'öğrenme yaşama, yaşama ise öğrenmedir.' O halde, okumayı bilmek, gerçek anlamda bir kimsenin bugünkü dünyanın her köşesinde yaşaması için sahip olmaktan vazgeçemeyeceği bir öğedir."⁸ Bugün, gelişmekte olan bütün ülkeler, okuma yazma bilmezliğin bir ulusun çağdaşlaşması yolunda büyük bir engel olduğu inancında birleşmişlerdir.⁹

Ülkesini çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkarmayı hedefleyen Atatürk; 1 Mart 1922'de TBMM'ni açış konuşmasında, "Bizim takip edeceğimiz milli eğitim politikamızın temeli, öncelikle var olan cahilliği ortadan kaldırmaktır..." diyerek, Cumhuriyetle birlikte, modernleşmeyi amaçlayan reformlara paralel olarak, okumaz-yazmazlığa karşı bir savaş başlatır. Cumhuriyetin ilk yıllarında % 89,4'ü okur-yazar olmayan nüfusun bugün, % 80,'den fazlası okur-yazar.¹⁰ Ancak, 55 milyon nüfusa sahip ülkemizde hâlâ 10 milyondan fazla okumaz-yazmaz olduğu tahmin edilmektedir. Kitleleri okur-yazar yapmadan eğitneye-öğretmeye başlamanın hemen hemen olanaksız olduğu düşünüldüğünde, 21. yüzyıla yaklaştığımız şu yıllarda, ülkemizdeki okumaz-yazmazlık sorununun güncelliği de ortaya çıkmaktadır.

Sorunun bir başka boyutunu ise, okuyup yazmayı öğrendiği halde, bu beceriyi okuduklarını kavrayıp uygulayacak düzeyde geliştirmemiş ve buna alışkanlık kazanmamış bireylerin durumu oluşturmaktadır. Çünkü bu insanların durumu okur-yazar olmayanlardan çok farklı değildir. Temel okuma becerisinin, sürekli bir okuma alışkanlığına dönüştürülmemesi sonucunda, kullanılmayan bu becerinin zamanla köreleceğini söylemek mümkündür. Ülkemizde ilkokul hatta ortaokul diploması aldığı halde zamanla okuma ve yazma becerisini yitiren insanların varlığı da bilinmektedir. Bunun yanında sayıları az da olsa belirli bir okul bitirmediği halde ya da ilköğrenimden sonra kendilerini yetiştirerek

düşünce, bilim ve sanat dünyamızda isimlerini duyurmuş insanlarımız da vardır. Bu nedenle, temel okuma becerisinin sürekli bir okuma alışkanlığı ile desteklenmesi gerekir.

Ülkemizde, okuma becerisinin ikinci basamağını oluşturan "okuma alışkanlığı"nın saptanmasına yönelik araştırmalar, bu düzeyin düşük olduğunu göstermektedir. 1988 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığının yapmış olduğu bir araştırmada, "Niçin Az Okuyoruz?" sorusuna yanıt aranmış ve kişilerin az okuma nedenleri; "(1) okuma malzemesinden kaynaklanan sebepler, (2) okuyucudan kaynaklanan sebepler, (3) kitle iletişim araçlarından kaynaklanan sebepler" şeklinde üç grupta incelenmiştir. Araştırmada, okuyucudan kaynaklanan nedenler arasında, "kişilerin okuma alışkanlığının azlığı" bulgusu yer almaktadır.¹¹

Gazi Üniversitesince yapılan araştırmada, gençlerin okuma ve kültürel etkinlikleri, tüm boş zaman faaliyetleri içinde beşte birlik bir oranı kapsamaktadır. Okuma-kültür ve spor birlikte ele alındığında bile, boş zamanlarını zihinsel ve bedensel faaliyetlerle değerlendiren gençlerin oranı ancak % 29.3'ü bulmaktadır.

Araştırmada, kentte yaşayan gençlerin % 24.8'nin, kırdaki yaşayan gençlerin ise % 52.3'nün hiç roman ve hikâyeye okumadıkları belirlenmiştir.¹²

Devlet Bakanlığının "Türk Gençliğinin Temel Sorunları ve Beklentileri Araştırması" ise ilginç sonuçlar yansıtmaktadır. Türkiye'de yaşayan 15-26 yaş grubundaki nüfusu temsil niteliğine sahip toplam 5139 gençle yüzyüze görüşme ile yapılan araştırmada, gençlerin % 69'u adını hatırlayamayacağı kadar uzun zamandır kitap okumadıklarını belirtmişlerdir.¹³ Kişilik ve zekânın en hızlı gelişimini içeren bu dönemlerde, gençlerin kitaba bağlı okuma alışkanlığından uzak kalmaları, onların hem bireysel hem de toplumsal gelişimlerini olumsuz yönde etkilemesi beklenen bir sonuçtur. Dil, düşünce aracı olan bir simgeler sistemi olduğuna göre; zekâ, kavrayış, düşünme ve yaratıcılık da bu simgeler sistemine dayanır. Çünkü, dilde her sözcük bir nesnenin ya da fikrin simgesidir. O halde sözcük dağarcığının zenginliği ve bu zenginliğin bellekte çok yönlü örgütlenmesi; bireyin düşünce zenginliğini de beraberinde getirecektir. Düşüncenin zenginliğini sağlayacak en etkili yol ise okuma alışkanlığıdır.

Temel okuma-yazma becerisini kazandıran eğitimin üstüne, lise ve yüksek öğrenim yapma olanağına kavuşmuş gençler arasında, sürekli okuma alışkanlığının yaygın olması beklenir. Ankara Üniversitesi

B.Y.Y.O'nun, ODTÜ, H.Ü. ve A.Ü.'nden 196 öğrenciye uyguladığı araştırmada, gençlerin çoğunluğunun ayda bir sıklıkla kitap okuduğu saptanmıştır.¹⁴

Üniversite öğrencileri arasında yapılan bir başka araştırmadan ise, görüşülen öğrencilerin % 33'ünün boş zamanlarında, okumak gibi bir alışkanlıklarının olmadığı sonucu alınmıştır.¹⁵ Üniversiteli gençler arasında ders kitabı ve gazete dışında yayın okumayanların yaygınlığı hakkında bir fikir verdiğini söyleyebileceğimiz bu sonuç, okuma alışkanlığının örgün eğitim sistemimizin en üst kademesinde de çok önemli bir sorun olduğunu göstermesi bakımından hayli düşündürücüdür. Nitekim, Tekin'in yaptığı araştırmada da bulgular sonucunda şu yargıya varılmıştır: "Lise ve dengi okulları bitirdikten sonra yüksek öğretime girebilen öğrenciler, "okuduğunu anlama gücü" ile "yazılı anlatım becerisi"ni yeterli düzeyde kazanmamış durumdadırlar. Bir başka deyişle, ilkokuldan lise sonuna değin sürdürülen on bir yıllık Türkçe öğretimi, öğrencilerde bu özellikleri geliştirememektedir."¹⁶

Bütün bu belirlemeler ışığında, üniversite düzeyine gelmiş öğrencilerin, eğitim ihtiyaçları için yalnızca ders kitaplarına bağlı kalmamaları; bu ihtiyaçlarını karşılamak ve yetersiz olan "okuduğunu anlama gücü" becerilerini istenilen düzeye çıkarmak için, okumayı bir alışkanlık haline getirmeleri salık verilir.

Çünkü, "her değerli eser, başlı başına bir hayat kürsüsüdür. Yüzyıllarca süregelen toplumların; uygarlık, kültür ve sanatlarını, okumakla öğrenir, inceleriz. Yazarların, ciltlerine sığdırdıkları insanoğlunun duygusu, düşünce ve fikir dünyalarını, kısa zamanda onlarla beraber yaşamışcasına, okumakla paylaşıyoruz."¹⁷

Bir ülkede, okuma alışkanlığının en belirleyici göstergeleri ise, kütüphaneler, kitap ve okur sayılarıdır. Okuma alışkanlığının, özellikle küçük yaşlarda kazanıldığı ve daha sonraki yıllarda süreklilik kazandığı düşünüldüğünde, ülkemizdeki çocuk kütüphaneleri, çocuk kitapları ve okur sayılarının belirlenip bir yargıya varılması, konunun daha gerçekçi irdelenmesine olanak sağlayacaktır:

Tabloya göre, 1983 yılında 130 olan çocuk kütüphanesi sayısı 1987 yılında 104'e düşmüştür. Sayıdaki azalmanın bir nedeni olarak, kütüphanelerin bazılarının halk kütüphanesi kapsamına alınmasının gösterilmesi, sorunun önemini ortadan kaldırmaz. Çünkü, ülkemiz nüfusunun % 40'dan fazlasının çocuk olmasına karşın, kütüphaneler bu nüfusa hizmet edebilecek bir sayıya hiçbir zaman ulaşamamıştır.

Tablo 1. Kütüphaneler, Kitap ve Okur Sayıları ¹⁸

	1983	1984	1985	1986	1987
Halk kütüphanesi - Public libraries					
Kütüphane - Libraries	623	632	664	694	726
Kitap - Books ('000)	5 963	6 168	6 422	6 636	6 878
Okuyucu - Population served ('000) ...	14 090	15 398	14 896	16355	17 133
Çocuk kütüphanesi-Children's libraries (1)					
Kütüphane - libraries	130	126	114	108	104
Kitap - Books ('000)	480	480	449	428	429
Okuyucu - Population served ('000)	2 126	2 152	1 793	1 836	1 865

Not. Okul ve Üniversite kütüphaneleri kapsamamıştır.

(1) Çocuk kütüphanelerinin bazıları halk kütüphaneleri kapsamına alındığı için, sayılarda azalma görülmektedir.

Çocuklarımızın kütüphaneye gitme alışkanlığı kazanamamış olmaları sorunun diğer boyutunu oluşturmaktadır. 1983 yılından itibaren çocuk kitapları ve okur sayılarındaki azalmalar da bu görüşü destekler niteliktedir.

Bütün bu belirlemeler, ülkemizde okuma alışkanlığı becerisi kazanmış insanların genel nüfus içindeki oranlarının düşük olduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

Okumanın üçüncü aşaması olan eleştireci ve irdeleyici okuma; "okuma alışkanlığı" kazanıldıktan sonra ulaşılabilecek bir beceridir. Bu beceriye ulaşmış birey, "... basılı sözcüklerin taşıdığı bilgiyi hiçbir zaman olduğu gibi benimsemez, okuduğuna kimi yönden katılır, kimi yönden katılmaz, kitaplarda, dergilerde karşılaştığı her yeni görüşle bir kez hesaplaşır, böylece kendi özgün, bağımsız düşüncesini oluşturur. Kulaktan dolma bilgiyle yetinmez. Bu tür bilginin de geçerliğini, yazılı kaynakların tanıklığına başvurarak denetler."¹⁹

Bu belirlemeler ışığında; ülkemiz resmi istatistiklere göre -sorunları olsa da- temel okuma becerisini aşmış, okuma alışkanlığını ise edinememiş bir toplum konumundadır. Yani birinci basamak ile ikinci basamak arasında bulunmaktadır.²⁰ Bilgi toplumu olmak ise üçüncü basamakta bulunmayı gerektirir.

Bilgi çağına ulaşabilmenin, bilim, teknik ve sanat alanında başarı kazanabilmenin yolu, bireylere eleştireci ve irdeleyici okuma becerisi edindirecek eğitime işlerlik kazandırmaktır. Çünkü, insan aklı ancak böyle bir eğitimle bütün koşullandırmalardan arınarak, yorumlama, irdeleme ve değerlendirme özgürlüğüne kavuşabilir. Ashında, bütün bireyleriyle demokrasiye inanan ve onu bir yaşam tarzı haline getiren bir toplum yaratmanın gereği de budur.

KAYNAKLAR

- (1) Emin, Özdemir. *Okuma Sanatı*. İnkılâp Kitabevi, İstanbul, s. 18.
- (2) Benjamin, S. Bloom. *İnsan Nitelikleri ve Okulda Öğrenme*. Çeviren: Durmuş Ali Özçelik. Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1979, s. 48.
- (3) Halil, Tekin. *Okullarımızdaki Türkçe Öğretimi*. Mars Matbaası, Ankara, 1980, s. 20-21.
- (4) Enise, Kantemir. *Yazılı ve Sözlü Anlatım I. Yazılı Anlatım*. A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara, 1981, s. 20.
- (5) Akşit, Göktürk. "Okumasız Okur-Yazarlar" *Yazko Edebiyat*. Sayı: 29 (Özdemir, s. 13-16'daki ahntı).
- (6) Aynı. s. 13-14.
- (7) Özdemir. *Ön. ver.*, s. 17.
- (8) Eve Malnguiet. "Reading: A Human Right and a Human Problem". John Lowe. *Dünyadaki Yetişkin Eğitime Toplu Bakış*. Çeviren: T. Oğuzkan, Ankara, 1985, s. 67.
- (9) Lowe. *Ön. ver.*, s. 67.
- (10) Sudi, Bülbül. "Okuma-Yazma Deneyimlerimizden Öğrendiklerimiz" Nederlands Centrum Buitenlanders ve Hogeschool Rotterdam tarafından 19-23 Eylül 1989 tarihleri arasında düzenlenen Eğitim Haftası'nda sunulmak üzere hazırlanmış Tebliğ, s. 2-3.
- (11) Kültür ve Turizm Bakanlığı. *Niçin Az Okuyoruz?* (Ardışık Sorma ile Analiz Sonuçları) Teksir.
- (12) MEGSB. *12-24 Yaş Gençlerin Sosyo-Ekonomik Sorunları*. Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Matbaası, Ankara, 1986, s. 219-459.
- (13) Devlet Bakanlığı. *Türk Gençliğinin Temel Sorunları ve Beklentileri Araştırması*. Teksir, s. 17.
- (14) Hülya, Ateş. Sevim, Dönmez. "Kitap Seçiyoruz; Ama..." *Görünüm*, 1988, Sayı: 29, s. 6.
- (15) Şahin, Alpay. "Cumhuriyetin Üniversiteliler Araştırması". Cumhuriyet Gençlik - 5, 1984, s. 3.
- (16) Tekin. *Ön. ver.*, s. 66.
- (17) Kantemir. *Ön. ver.*, s. 20.
- (18) DİE. *Türkiye İstatistik Cep Yılığ*. 1988, s. 62.
- (19) Göktürk. *Ön. ver.*, s. 15.
- (20) Bülent, Yılmaz. "Ülkemizde Okuma Olgusu" *Yayın Dünyası*, 1989, Sayı: 9, s. 3.